

IVAN PRPIĆ

Nekatere predpostavke politološke razprave o pluralizmu v Jugoslaviji

Zadnja leta smo pričé svojstveni inflaciji ideoloških razprav o pluralizmu (oz. o političnem pluralizmu) ter političnim spopadom o potrebnosti, možnostih in o morebitnih institucionalnih oblikah uvajanja političnega pluralizma v politični sistem Jugoslavije. Te razprave so vsekakor posledica spoznanja, da se tudi jugoslovanski institucionalizirani samoupravni socialistični sistem ni uspel izogniti stagnaciji – ki je značilna za vse druge socialistične sisteme; sooča se z nujnostjo preobrazbe celotnega sistema – od sprememb proizvodnih odnosov do spreminjanja vrednot, ki jih je sistem institucionaliziral, prebivalstvo pa ga je v glavnem toleriralo.

Stagnacija samoupravne socialistične ureditve je spodbudila tudi politološko razpravo o pluralizmu oz. političnem pluralizmu pri nas. Metodično izhodišče razprave je trditev, da v jugoslovanski družbi in v njenem političnem sistemu ni vzpostavljen *politični pluralizem* – in to kljub temu, da se je skušal uveljaviti pluralizem samoupravnih družbenih interesov. Cilj razprave je v tem, da se pojem »politični pluralizem« natančno opredeli, nakažejo njegove možne institucionalne oblike in s tem prispeva k legitimiranju take ureditve, ki bi bila stabilna in učinkovita ter tudi sprejemljiva za največji del prebivalstva Jugoslavije.

Jugoslovanski politologi so se znašli pred nujno in perečo nalogo, da opredelijo pojma »pluralizem« in »politični pluralizem«. Razlogi, zakaj so se znašli v tem precepu, so znani vsem tistim, ki so vsaj nekoliko seznanjeni z razvojem politologije v Jugoslaviji in s položajem družbenih znanosti v zadnjih štirih desetletjih. Četudi lahko to izzveni kot opravičevanje, pa je le treba poudariti: pojma »pluralizem« in »politični pluralizem« v jugoslovanski politologiji nista bila pravilno in širše opredeljena tudi zato, ker nista bila doslej potrebna za pojasnjevanje strukture samoupravnega socialističnega sistema in temu sistemu ustrezne vladavine.

Zaradi tega je razumljivo in znanstveno povsem legitimno prizadevanje, da se zdaj pojma »politični pluralizem« in »pluralizem« opredelita s kritično recepcijo teorij, v katerih sta ta pojma definirana. Ta postopek pa ima seveda določene predpostavke in omejitve, ki jih moramo upoštevati. V kontekstu te razprave bom opozoril le na nekaj teh.

Pojem »pluralizem« se v politični teoriji uporablja za označevanje različnih vsebin. Označuje npr. določeno *teorijo* o družbi. Nadalje izraža *ideologijo* kot sistem vrednot, ki jo zlasti zagovarjajo v najbolj razvitih družbah Zahoda. Končno označuje »pluralizem« tudi *načelo* strukturiranja odnosov, ustanov in njihove dejavnosti v družbi ter v sistemu oblasti. Razumna in znanstveno relevantna recepcija pluralističnih teorij mora vse te različne vsebine upoštevati. Šele priznavanje

medsebojne prepletenosti teh vsebin omogoča pravilno postavitev pojmov »pluralizem« in »politični pluralizem«.

Namen naše razprave je vsekakor prikazati pomen, predpostavke in možnosti za utemeljevanje pluralizma kot načela ureditve družbe in države.

Iz bogate znanstvene literature o pluralizmu lahko ugotovimo, da je treba metodološko razločevati teorije, ki so po empirični poti, z raziskovanjem političnih procesov v posamičnih državah ugotavljale, kako je v njihovih ureditvah več različnih subjektov udeleženih v konstituiranju politične volje in političnih odločitvah. Ker izhajajo iz empirično ugotovljenih dejstev, da vsak posameznik deluje znotraj neke skupine, da bi prek nje uresničeval svoje interese, je metodološko izhodišče teh teorij seveda skupina; preučujejo razloge za njen nastanek, njeno strukturo, oblike in načine njenega delovanja, njen odnos do drugih skupin v sistemu – ter skušajo tako pojasniti dogajanje v političnem procesu.

V nasprotju s temi teorijami se »politološka teorija pluralizma – ki seveda upošteva izsledke socioloških raziskav – sprašuje po strukturnih načelih političnih sistemov družb, o odnosu med zasebnim in javnim, med državo in družbo, o političnem oblikovanju volje ter sprejemanju odločitev in njihovi demokratični legitimizaciji. Politična teorija pluralizma se ne ukvarja zgolj z analitično zajeto ustavno stvarnostjo v najširšem smislu, marveč tudi z vprašanjem o ‚dobri‘ državi, se pravi o državi, ki ustreza temeljnim vrednotam *svobode*, *pravičnosti* in *solidarnosti*. Politološki pluralizem predpostavlja potemtakem pluralistično teorijo države in demokracije. S tem pogosto poudarjeno izpostavlja njune normativne značilnosti.¹ Zato je politološka pluralistična teorija vedno hkrati tudi angažirano zagovarjanje in uveljavljanje nekega določenega političnega stališča.

Razen tega je znano, da obstajajo pomembne razlike med evropskimi in ameriškimi teorijami o pluralizmu. Te razlike so posledica specifičnih zgodovinskih poti utemeljevanja pluralizma v Ameriki in Evropi. Pluralizem v Evropi se je opredeljeval kot nasprotje liberalizma, hkrati pa tudi kot neposredno osvobajanje iz poprej obstoječih monokratskih sistemov vladavine in monističnih svetovnih nazorov.²

Opozorilo k tem, sicer obče znanim dejstvom, nas navaja k trem hipotezam. Ob kritični recepciji obstoječih pluralističnih teorij bi kazalo kritično preučevati normativno opredelitev pojma »pluralizem«. Vprašanja, ki jih izpostavljajo te teorije, so osrednja vprašanja izbora strategije preobrazbe socialistične ureditve v Jugoslaviji. Razprava o pluralizmu in politično prizadevanje, da se ta vzpostavi, se dogaja v sistemu, ki ni ukrojen po pluralističnem načelu, četudi lahko v njem prepoznavamo več različnih svetovnih nazorov, pa tudi subjektov političnih procesov.

Drugič: zdi se, da bi bilo koristnejše, če bi v razpravi o pluralizmu in njegovem utemeljevanju upoštevali predvsem evropsko pluralistično tradicijo. Četudi se je ta tradicija zlasti po drugi svetovni vojni razvijala pod izjemno močnim ameriškim

¹ Z. Žugič, Informacijsko društvo, 145–157.

² Zlasti v zahodnonemški politologiji je zaznavna ugotovitev, da se pluralizem zoperstavlja obema tipoma totalitarizma – boljševičkemu in fašističnemu. Kriza svetovne oblastne ureditve, ki je v začetku dvajsetega stoletja kulminirala z izbruhom prve svetovne vojne, je izostrila podobnost nacionalistične in komunistične ideologije skupništva. Kljub razlikam je obema skupno to, da skupnost kot apriorno vzpostavljeno entiteto opredeljujeta kot bistveno predpostavko obstoja posameznika. Sistemi, ki so bili kasneje vzpostavljeni v Italiji, ZSSR in v Nemčiji – kljub njihovim zagotovilom, da bodo razhajanja, ki jih med ljudmi povzročila liberalna meščanska družba – niso uspeli integrirati družb, v katerih so bili vzpostavljeni, četudi so osredotočili in strnili njihovo politično in v dobršnji meri tudi ekonomsko moč. Nasproti njim je tistim sistemom, ki so krize liberalnega sistema prevladovali z njegovim postopnim reformiranjem in utrjevanjem pluralizma, uspelo ustvariti stabilno in propulzivno družbeno ureditev.

političnim, ekonomskim in teoretskim vplivom, se je kljub vsemu razvijala tako, da je upoštevala specifično evropsko zgodovino političnih ureditev v posameznih državah. Naša zgodovina in zgodovinsko izkustvo sta mnogo bližje tej drugi, kot pa ameriški tradiciji.

Pluralistične teorije o družbi so se, kot je znano, najprej izoblikovale v Veliki Britaniji in ZDA. V času, ko so te teorije nastajale, je bila kapitalistična meščanska družba v teh dveh državah v pogledu industrijskih, civilizacijskih in političnih meril med najbolj razvitimi. V teh državah ter v njenih političnih sistemih je tudi najdlje in najgloblje vkoreninjena liberalna tradicija.

Kapitalistična meščanska družba se je v Evropi začela porajati šele v 16. stoletju. V teorijah, ki domala skozi štiri stoletja odlikujejo strukturo te družbe in njej ustrezno vladavino – nimata pojma »pluralizem« ali »politični pluralizem« niti analitično-deskriptivne, kaj šele normativne vloge.

Različne teorije o družbi so se v 19. stoletju izoblikovale v dve veliki ideologiji – liberalizem in socializem. Ti ideologiji z nasprotnih političnih stališč prikazujeta ureditev kapitalistične meščanske družbe ter tej družbi prirojene vladavine. Niti v eni od teh ideologij pa pojma »pluralizem« in »politični pluralizem« še ne veljata za temeljni vrednoti. Pluralizem kot ideologija se je izoblikoval po nastanku liberalizma in socializma. Čeprav se je izkristaliziral v spopadu z liberalizmom in socializmom, pa vendarle zajema elemente obeh teh svetovnih nazorov.³

Tretje, kar bi glede na povedano kazalo predpostavljati, je to da se pluralizem in politični pluralizem kot načeli strukturiranja dejavnosti, odnosov in ustanov v družbi in državi vzpostavljata na začetku 20. stoletja v tistih sistemih, ki so liberalna načela institucionalizirali kot izvorna. Uvajanje pluralizma kot načela je odraz preobrazbe liberalnih sistemov, v katerih je prihajalo do *neskladja* med liberalnimi ustavami, zakoni in ustavami na eni strani, ter dogajanjem družbenih in političnih procesov na drugi strani. To neskladje je postalo eno od povzročiteljev napetosti v teh sistemih ter je klicalo po političnem delovanju, ki bi to neskladje odpravljalo. Pojasnjevanje tega neskladja je terjalo spremembe znanstvene paradigme in ustvarjanje nove pojmovne aparature, s katero bi bilo mogoče to novo organiziranost pojasniti.

II

Liberalci so, kot je znano, zagovarjali in spodbujali *svobodo* individuuma. Svoboda je v tem kontekstu razumljena kot sposobnost človeka, da sam določa pogoje za svoj obstoj, kot *neodvisnost* posameznika od drugih posameznikov, kot zmožnost, da *sam izbira* oblike in načine ohranjanja svoje eksistence. Po liberalnem pojmovanju je ta svoboda lastnost človekove narave.

Posameznik zmore uresničevati tako razumljene svoboščine zato, ker je po naturi edini razpolagalec z lastno osebnostjo ter z lastnim delom pridobljenimi dobrinami. *Zasebno lastništvo* in *svoboda* sta lastni človeku kot človeku. Potemtakem so svoboda, lastnina in enakost temeljne vrednote liberalnega svetovnega nazora. Te vrednote so evropski liberalci zagovarjali in se zanje zavzemali v času,

³ Reiner Einfeld je v izredno minuciozno napisani študiji *Pluralismus zwischen Liberalismus and Sozialismus*, Kohlhammer Verlag, Stuttgart, zelo prepričljivo dokazal to tezo. Že v naslovu knjige izpostavljeni besedi »med« poudari, da zajema pluralizem tako nekatere liberalne kot tudi nekatere socialistične določnice oz. vrednote. Vendar pa je treba pri tem poudariti: »med« za Einfelda ne pomeni tega, da pluralistične ureditve nastajajo med liberalnimi in socialističnimi ureditvami. Beseda teče o strukturi ureditev.

ko so bile v Evropi že vzpostavljene absolutistične monarhije, ki so, kot pove že njihovo poimenovanje, uveljavile načelo ene same oblasti na relativno velikem področju potencialno možnih večnacionalnih držav. Z vzpostavljanjem teh vrednot in njim prirejenih ustanov se je bistveno spremenila tudi notranja členitev absolutističnih monarhij. Uveljavljanje pravic in dolžnosti posameznika, da sam proizvaja svoje življenje in skrbi za zadovoljevanje lastnih potreb, se je steklo v podiranje fevdalnih stanov in korporacij ter k odpravljanju njihovih privilegijev. *Individuum* je vzpostavljen kot dejavnik ekonomske in socialne dejavnosti ter kot subjekt enotnega in za vse veljavnega prava.

Individuum ni bistvo skupnosti. Ni zoon politikon, vendar pa je zaradi tega, da bi zadovoljil svoje potrebe, prisiljen vzpostavljati odnose z drugimi posamezniki. V izmenjavi svojega dela in proizvodov z drugimi posamezniki vzpostavlja individuum družbo kot nujni sistem medsebojne odvisnosti posameznikov. Družba je vzpostavljena skupnost formalnih, mehaničnih in prehodnih odnosov med posamezniki – zasebnimi lastniki. To je stanje, v katerem so posamezniki v poziciji vzajemnega boja za življenje. Predpostavka sodelovanja in obstoja v izmenjevalni družbi sta svoboda in zasebno lastništvo. *Skupni interes* vseh posameznikov je varstvo lastnine in svobode. Ta interes pa lahko zagotavlja le ustanova, kateri posamezniki priznavajo pravico in moč, da na nekem določenem teritoriju uravnava odnose med ljudmi – s čimer se odrekuje pravici, da bi se sami v medsebojnih odnosih zatekali k nasilju. Ta ustanova je *država*. To je edina ustanova liberalno vzpostavljenega sistema, katere dejavnost je motivirana s skupnim interesom. Država je potemtakem edina politična ustanova liberalnega sistema, vendar pa to ni politična skupnost.

Ko se liberalci v okviru absolutističnih monarhij zavzemajo za svoje vrednote, hkrati ne nasprotujejo obstoju države kot centralizirani in suvereni oblasti. Vendar pa terjajo – če je potrebno tudi z revolucijami – drugačno legitimiranje obstoja in dejavnosti te oblasti. Razen tega pa liberalci tudi drugače utemeljujejo državno oblast in njene funkcije.

Oblast, ki jo vzpostavlja država, je sekularizirana in legitimizirana s svobodno voljo posameznikov, ki so se odločili, da jo bodo spoštovali.

Država zagotavlja skupni interes posameznikov – zasebnih lastnikov, ne pa tudi vzajemne dobrobiti. Skrb za lastno dobrobit je skrb in dolžnost vsakega posameznika. Seveda lahko država zagotavlja varnost lastnine in svobodo posameznika ter razsoja v sporih med posamezniki – ki se v ustvarjanju lastnih dobrobiti in interesov spopadajo – vendar le v primeru, če ni tudi sama eden od subjektov proizvodnega procesa in materialnih interesov. Zato mora biti tudi njena dejavnost omejena le na določanje obćih pogojev vzajemnih odnosov med posamezniki in zaščito enakih pravic vseh posameznikov. Te pravice se izražajo v zakonih kot splošnih normah, ki veljajo tako za državljane kot tudi za oblast.

Zakonodaja je temeljna funkcija države, pravica do udeležbe v oblikovanju zakonov pa je izraz in dokaz svobošćin individuumov. Vendar pa liberalci ne zagovarjajo neposredne udeležbe vseh posameznikov v oblasti. Zakonodaja je ena od funkcij parlamenta kot institucije državne oblasti, v kateri sodelujejo le izvoljeni predstavniki svobodnih posameznikov – zasebnih lastnikov. Eden od razlogov za to je vsekakor številčnost prebivalstva in teritorialna razsežnost državne oblasti. Pomembnejše od tega pa je spoznanje liberalcev, da opravljajo zakonodajalci dejavnost, ki je motivirana s skupnimi interesi. Temeljno dejavnost slehernega individuumu navdihujejo njegovi lastni interesi. Potemtakem bi kazalo izbirati posameznike, ki bi mogli v imenu vseh posameznikov ozaveščati in promovirati

skupni interes kot specifično zvrst dejavnosti. Politika je kot konstituiranje skupnostnih interesov taka specifična zvrst dejavnosti.

Konstituiranje skupnega interesa se dogaja skoz soočanje različnih argumentov. Medij politične dejavnosti je javnost.

Imperativ, da svobodni posamezniki sodelujejo pri sprejemanju zakonov, ki jih bodo kasneje tudi spoštovali, je bil v absolutistični monarhiji zasnovan na delitvi oblasti med monarhom in njemu odgovornim aparatom izvršilne oblasti ter predstavniki državljanov. S funkcionalno delitvijo oblasti ter z zahtevo liberalcev, da naj bi bil tudi monarh podrejen zakonu, so hoteli liberalci onemogočiti zlorabo oblasti, samovoljno dejavnost aparata države in zagotoviti svoboščine posameznika. Vendar pa po doktrini liberalcev s tem ne bi smeli biti okrnjeni suverenost in avtoriteta države. Uresničevanje tega načela ni prispevalo k vzpostavljanju večih subjektov oblasti, četudi je bila uveljavitev tega načela ena od bistvenih predpostavk za uveljavitev pluralizma kot sistema družbe in države.

Temeljne liberalne norme in njim prilagojeni sistemi so se v posamičnih evropskih državah porajali v različnih obdobjih, na različne načine in v različnih oblikah. Vendar pa je v vseh teh deželah jasno zaznavna temeljna struktura liberalnih ureditev. Njena pglavitna elementa sta *individuum* (kot ekonomski, pravni, socialni in politični dejavnik) in *država* (kot vrhovna avtoriteta in edini subjekt politične dejavnosti).⁴ Četudi liberalci poudarjajo, da se posamezniki združujejo v družbo (natančneje povedano v civilno družbo) kot skupnost svobodnih in enakopravnih posameznikov, ki vzpostavljajo na zakonu utemeljeno oblast, družba kot celota ni subjekt konstituiranja liberalnih ureditev. To po nazorih liberalcev niso tudi segmenti družbe – skupine ali kakorkoli drugače organizirani interesi.

Institucionalno je ta struktura zaznavna v prepovedi združevanja posameznikov. Pri tem seveda ne gre prvenstveno za prepoved združenj, katerih cilj bi bilo osvajanje ali rušenje oblasti, pač pa tudi združenj, ki so bila naravnana k doseganju »zasebnih« ekonomskih interesov. Razen tega se razkriva rezoniranje liberalcev tudi v dejstvu, da politične stranke, četudi so dobile veto za svoj obstoj, vse do konca druge svetovne vojne niso postale subjekt javnega prava.

Liberalne ureditve določajo bistvene predpostavke pluralizma kot načela strukturiranja odnosov v nekem določenem sistemu. Razen uvedbe pravne države je najbolj pomemben pogoj tudi uzakonitev avtonomije individuuma v družbi, s čimer je odpravljena neposredna istovetnost politične oblasti ter gospodovalnosti, ki se vzpostavlja med posamezniki v »privatnem« ekonomskem procesu. Kljub temu pa v liberalnih ureditvah pluralizem ni načelo strukturiranja sistema. Razen že omenjenega pojmovanja države kaže na to tudi liberalno razumevanje družbe. S poudarjanjem svoboščin in zasebnega latništva kot naravnih pravic človeka, prek katerih lahko sam uravnava pogoje lastne eksistence, so liberalci v nasprotju z monarhijo ponovno obnovili *demokratsko* načelo ureditve vladavine. V politični dejavnosti so zasebno lastništvo ter z delom pridobljene dobrine obravnavali le kot bogastvo, ki posamezniku zagotavlja neodvisno življenje. Prav zaradi tega so priznavali pravico, da sodeluje v konstituiranju oblasti samo tistim posameznikom, ki jim je bogastvo omogočalo neodvisnost. *Demos* v tako razumljeni demokraciji tvori izjemno majhno število prebivalcev neke države in ni razdeljen na razrede.

⁴ Čeprav je tradicija, na kateri se utemeljuje pluralizem v ameriški družbi bistveno drugačna, je Rober Paul Wolf v svoji študiji *Onstran tolerance* ugotavljal, da je bila v ameriški družbi prvotno vzpostavljena prav ta struktura liberalne ureditve. Primerjati: Robert Paul Wolf, *Jenseits der Toleranz*, v: Wolf, Moore, Marcuse, Kritik der reinen Toleranz, es 181, Suhrkamp Verlag, Frankfurt 1973, str. 7–60.

Kot skupnost posameznikov – zasebnih lastnikov – ima ta seveda nek skupen interes – varstvo in napredek zasebnega lastništva. Veliko število prebivalstva, ki je naseljevalo teritorij, na katerem je vzpostavljena oblast liberalne države, ne spada v tako opredeljeni demos, vendar pa je dolžan spoštovati zakone, ki jih sprejema, izvaja in zagotavlja država. To prebivalstvo je potemtakem zunaj demosa.

Zgodovina novoveške meščanske družbe se je dogajala drugače kot so to prikazovali liberalci. Z vzpostavitvijo trga kot temeljnega odnosa med posamezniki – privatnimi lastniki in s preobrazbo zasebnega lastništva v kapital se začenja nov tip integracije posameznika v družbo. Ne da bi se podrobneje ukvarjali s sicer znanimi, četudi različno tolmačenimi oblikami te integracije, bi kazalo omeniti vsaj dve. To je integracija posameznika v razred zasebnih lastnikov, osebkov in sredstev za proizvodnjo (kapitalistov) ter v razred posameznikov, ki so zgolj lastniki lastne osebe, preživljajo pa se tako, da prodajajo svojo delovno silo. Odnos med pripadniki teh dveh skupin je v liberalni ureditvi formalno odnos med dvema subjektoma zasebnega prava. S tem pa so zasebni lastniki delovne sile že vključeni v dogajanja meščanske družbe kot družbe zasebnih lastnikov, čeprav nimajo pravice sodelovati v konstituiranju oblasti, ki določa njihove pravice. Lastniki in nelastniki sredstev za proizvodnjo se vzpostavljajo kot posebne skupine, ki imajo različne in medsebojno si nasprotujoče interese. Preobrazba zasebnega lastništva v kapital vpeljuje konkurenco zasebnih lastnikov kot modusa vzajemnega obstanka zasebnih lastnikov, industrijska organizacija dela pa vzpodbuja nastajanje velikih, hierarhično strukturiranih korporacij kot organizmov, ki se zavedajo svojega posebnega interesa, ki je različen od interesov drugih korporacij. V tem smislu se družba ne vzpostavlja več kot skupnost individuumov, marveč kot skupnost različno organiziranih, avtonomnih skupin, ki imajo kot skupine svoje lastne interese. Se pravi, *med* individuumi in državo se vzpostavlja družba kot posrednik odnosov med njimi. S tem posredovanjem se spreminjata tudi opredeljenost tako individuumu kot države. Individuum deluje tudi kot družbeno bitje. Hkrati pa si skupine kot kolektivni subjekti prizadevajo uveljavljati vpliv na državno oblast.

Proizvodnja seveda ni edina oblika integracije posameznika v družbo, vendar pa je njena prevladujoča oblika. Verska pripadnost, nacionalna pripadnost, profesija itd. prav tako pomenijo oblike integracije. Vse te skupine zahtevajo, da se tudi njim kot skupinam priznavajo določene pravice. Kar pa seveda ne pomeni, da se že dotlej dosežene pravice individuumu ukinjajo.

Te skupine zahtevajo in izsiljujejo priznanje svojih posebnih pravic in interesov, pri čemer skušajo vplivati na državno oblast. Torej imajo politično vlogo, čeprav niso prezentant političnih interesov svojih članov. Sindikati delodajalcev in delojemalcev, velike korporacije, cerkve, strokovne organizacije itd. imajo nedvomno politično vlogo, čeprav primarna namembnost njihovih združenj ni oblikovanje politične volje in obnašanja oblasti v državi.

Zlasti pomemben element integracije novoveške meščanske družbe je uvedba splošne, enake in tajne pravice glasovanja. S to razširitvijo volilne pravice so tudi nelastniki sredstev za proizvodnjo, pa tudi druge marginalne skupine (ženske, črnci v ZDA) uvrščeni med enakopravne udeležence v konstituiranje politične volje in oblasti.

Dosežek demokratizacije in posebna oblika integracije novoveške meščanske družbe so partije. Prvi razlog za njihov nastanek v liberalni ureditvi je institucionalizirna ločenost »zasebne« družbe in države. Drugi razlog pa je interesna struktura družbe. Partije nastajajo kot organizacije, katerih temeljni cilj je ozaveščanje

o posebnih skupnih interesih različnih družbenih skupin ter prenašanje in zastopanje teh interesov pred državo, predvsem v parlamentu. Pravno gledano so potemtakem v liberalni ureditvi subjekti »zasebnega prava« in s tem tudi družbene organizacije. Vendar pa s prenašanjem posebnih skupnih interesov v državo postajajo s tem »del« države in seveda tudi politične organizacije. Partije so politične organizacije tako po svoji vlogi kot tudi načinu delovanja. Zastopajo posebne skupne interese posameznih skupin, vendar pa se ne vzpostavljajo neposredno iz proizvodnega procesa (kot npr. sindikati). Ker si prizadevajo pridobiti zaupanje kolikor mogoče velikega dela državljanov, formulirajo posebne skupne interese v kar se da posplošeni obliki, sprejemljivi za vse. V tem smislu so prisiljene programsko predstaviti lastno videnje strukture celotnega sistema. In prav zaradi tega so politične organizacije.

Specifična integracija novoveške meščanske družbe in demokratizacija konstituiranja državne oblasti vzpostavljata tako sistem, v katerem postaja pluralizem prvo načelo zgradbe celotnega sistema. Seveda gre pri tem za sistem, v katerem pluralizem zavestno spodbujajo.

V posameznih družbah in političnih sistemih je to načelo različno opredeljeno. Prav tako različno je pojasnjeno v različnih teorijah. Kljub temu pa, kot to navaja Hans Kremendahl,⁵ lahko naštejemo vsaj štiri načela, ki morajo biti v ustavah posamičnih sistemov institucionalizirana, da bi lahko sploh govorili o pluralizmu.

To je, prvič, priznavanje legitimnega obstoja *mnoštva* posameznikov in skupin, ki imajo različne interese in svetovne nazore ter zagovarjajo različne vrednote. Vendar pa zgolj obstoj številčnosti še ne institucionalizira pluralizma kot načela strukturiranja ureditve. Mnoštvo lahko pomeni le golo heteronomijo različnih subjektov, ki so sicer različni, niso pa medsebojno povezani. Pluralizem kot pojem je smiselno uporabljati samo za predstavitev sistema, katerega elementi so v določeni povezavi in tako tvorijo neko enotnost. Enotnost seveda ni vnaprej dana (z nacionalno pripadnostjo ali idejnim zavezništvom), marveč nastaja z zavestno dejavnostjo posamičnih subjektov. Institucionalno najpogostejše oblike take skupnosti so moderne teritorialne politične države, četudi to ni edina oblika. Poseben pomen ima upoštevanje nujnega vzpostavljanja enotnosti pri oblikovanju politične volje različnih subjektov. V pluralističnem sistemu mora biti poleg tega ozaveščeno in institucionalizirano spoznanje, da sistem zagotavlja *skupno dobrobit* vseh njegovih elementov. Obča dobrobit ni objektivno obstoječa obča volja, ki že vnaprej zagotavlja enotnost sistema, marveč regulativna ideja zlasti na področju političnega delovanja. Ta je predmet diskurza med spopadajočimi se skupinami, ki mora biti institucionalno zagotovljen.

V pluralistični ureditvi je splošno upoštevano spoznanje, da je *konflikt* »normalno stanje« v družbi, njegov obstoj pa je legitimen. Vendar pa mora biti prav tako politično ozaveščeno spoznanje, da edino konsenz omogoča stabilno delovanje konfliktnega sistema. Seveda prihaja trajno do sporov o minimumu zadev, glede katerih je konsenz nujen, da bi se sistem lahko ohranjal. Vendar pa je zavest o pravici do različnosti in institucionalizirana možnost uresničevanja te pravice, nedvomno področje, o katerem mora obstajati konsenz vseh.

V pluralistični družbi konflikt ne sme biti pod presijo. Njegovo zanikanje konflikt le zaostruje. Prav tako pa ne bi smelo biti ambicij, da se konflikt enkrat za vselej razreši. Da bi se izognili nasilnemu razreševanju konflikta, je seveda nujno reguliranje procesa za njegovo razreševanje s splošno sprejetimi pravili. Edino

⁵ Glej Hans Kremendahl, *Pluralismustheorie in Deutschland*, Heggen Verlag Leverkusen 1977, str. 33–44.

soglasje vseh, da bodo spoštovali pravila igre, omogoča kompromis kot začasno razrešitev konflikta.

Zato je četrti pogoj za uveljavitev pluralizma kot načela družbene ureditve pristanek na *tekmovalno teorijo demokracije*. Gre za tisto pojmovanje demokracije, po kateri je legitimna pravica sleherne skupine ali posameznika, da tekmuje v pridobivanju zaupanja volivcev ter da si prizadeva svoj javno proklamirani interes utrditi tudi z udeležbo v državni oblasti ter da poskuša svoje programske cilje uresničiti tudi s položajem na ključnih mestnih državnega aparata.

To prizadevanje pa je legitimno le tedaj, če se dogaja v skladu s splošno sprejetimi pravili. Potemtakem demokracija ni prvenstveno naravnana k uresničevanju vsebin, marveč je predvsem metoda sprejemanja odločitev. To je metoda, ki odločitve sprejema z upoštevanjem vnaprej predpisanih in znanih pravil.

Šele zelo temeljita analiza pomena vsakega od teh elementov pluralizma bi razkrila njihov pravi pomen. Ta analiza v tem sestavku ni mogoča. Kljub temu pa bi lahko rekli vsaj dvoje: socialistični sistemi, kakršni so do nedavnega obstajali, niso bili zasnovani na nobenem od naštetih načel. Vzpostavljeni so bili s predpostavko o apriorno spoznanem skupništvu in dobrobitjo individuuma. Subjekt tega spoznanja je bila komunistična organizacija, ki je v skladu s takim »spoznanjem«
poskušala ukrojiti celoten sistem. Metodološko izhodišče tega sistema je bilo spoznanje, da je človek bistven člen skupnosti, s to skupnostjo pa je indentificiran tudi posameznik. Pri uresničevanju ideje o taki skupnosti so komunistične partije vse odnose in združbe med posamezniki ukrojemale po enem samem načelu. Potemtakem bi bilo v prikazu strukturiranosti socialističnih sistemov neumestno uporabljati pojem »pluralizem«, ki se je tudi dejansko le redko pojavljal.

Poskusi prenove socialističnih reform, kakršno je bilo na primer samoupravljanje, ki je sicer vsebovalo to temeljno premiso, so kvečjemu ugotavljali in priznavali heteronomijo elementov sistema.

V sodobnih prizadevanjih, da se socialistični sistemi reformirajo – ob upoštevanju zgodovine in izkušenj novoveških meščanskih družb – je treba seveda pojem pluralizem uporabljati kot normativno kritični pojem. Z uporabo pluralistične paradigme bi bilo mogoče dokazovati, da socialistični sistemi ne funkcionirajo učinkovito zato, ker niso vpeljali pluralizma kot načela strukturiranja odnosov med posamezniki in skupinami. Zavzemanje za prenašanje izkustva novoveške meščanske družbe v socialistične družbe pa bi moralo vendarle upoštevati dejstvo, da so te družbe svojo ekonomsko učinkovitost, socialno varnost, mir ter stabilnost dosegale skoz dolgotrajno, težavno ter institucionalno vzpostavljeno uskladitev dveh izvorno protislovnih načel: liberalizma in demokracije. Potemtakem je uvajanje liberalnih in demokratičnih načel v strukturo jugoslovanskega sistema predpostavka za utemeljevanje pluralizma. Ob njihovem uvajanju se bo pluralizem vzpostavljaj seveda prek postopnega političnega in ekonomskega angažiranja samih državljanov. Seveda, če še pred tem ne bo prišlo do spopada med našimi heteronomnimi skupnostmi.